

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.122>

ПРАВО НА МИР: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРАВОРОЗУМІННЯ

Бєлов Д.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7168-9488>*

Сухан І.С.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Бєлов Д.М., Сухан І.С. Право на мир: сучасні підходи до праворозуміння.

У статті дається визначення праву на мир в контексті третього покоління прав людини, тобто прав, суб'єктом реалізації яких є суспільство в цілому. Визначається, що право на мир — це міжнародне колективне право, яке ґрунтується на забезпеченні передумов для безпечного, стабільного та гідного життя людських суспільств подалі від небезпек і лиха воєн, а також наслідків і небезпек збройних конфліктів, у світлі основних вимог, які впливають з ідеї забезпечення досягнення безпеки прав людини, відмови від насильства, досягнення розвитку, захисту довкілля та інші елементи, які не можуть бути відокремлені від права на мир.

Автором наведено перелік ознак права на мир як права третього покоління, а саме: міжнародний характер організації, колективність, охорона з боку приписів міжнародного права, субсидіарність у порівнянні з правами інших поколінь.

Визначається сутнісні характеристики права на мир, зокрема взаємопов'язаність миру з іншими фундаментальними правами людини, а також пов'язаність усіх держав в аспекті забезпечення права на мир. Автором доводиться теза про те, що право на мир є обов'язком для усіх держав, адже наявність конфлікту між двома сторонами детермінує порушення спокою та стабільності за межами кордонів конфліктуючих сторін.

Дається характеристика засобам забезпечення права на мир та заходам, які здійснюються Організацією Об'єднаних Націй для підтримання та утвердження миру та безпеки, тобто ефективним та колективним заходам для запобігання та усунення загроз миру, досягнення мирними засобами та відповідно до принципів справедливості і міжнародного права. Надано характеристику миротворчим операціям та моніторинговим місіям,

останні з яких мали місце для врегулювання між Україною та Російською Федерацією.

Ключові слова: право на мир, колективні права, миротворчі місії.

Byelov D.M., Suhan I.S. The right to peace: modern approaches to legal understanding.

The article defines the right to peace in the context of the third generation of human rights, i.e. rights, the subject of which is society as a whole. It is determined that the right to peace is an international collective right, which is based on ensuring the prerequisites for a safe, stable, and dignified life of human societies away from the dangers and disasters of wars, as well as the consequences and dangers of armed conflicts, in the light of the basic requirements that arise from the idea of ensuring achieving security of human rights, non-violence, achieving development, environmental protection and other elements that cannot be separated from the right to peace.

The author lists the characteristics of the right to peace as a third-generation right, namely: the international nature of the organization, collectivity, protection from the provisions of international law, and subsidiarity compared to the rights of other generations.

The essential characteristics of the right to peace are determined, in particular the interrelationship of peace with other fundamental human rights, as well as the interdependence of all states in the aspect of ensuring the right to peace. The author proves the thesis that the right to peace is the duty of all states because the existence of a conflict between two parties determines the disturbance of peace and stability beyond the borders of the conflicting parties.

The means of ensuring the right to peace and measures taken by the United Nations to maintain

and establish peace and security, i.e. effective and collective measures to prevent and eliminate threats to peace and to achieve it by peaceful means and in accordance with the principles of justice and international law are described. The characteristics of peacekeeping operations and monitoring missions, the latter of which took place for settlement between Ukraine and the Russian Federation, are given.

Key words: the right to peace, collective rights, peacekeeping missions.

Постановка проблеми. Для сучасної демократичної держави базовими правами людини є особисті, природні права, призначенням яких є забезпечення гарантій кожній людині життя, свободи та захисту від різних форм насильства, жорстокого поводження або фактів, що принижують людську гідність. Тероризм та глобалізація локальних воєн, заснованих на територіальних, релігійних, міжетнічних, соціально-економічних протиріччях порушують стан безпеки, створюють реальну загрозу миру в різних куточках нашої планети. Протягом тривалого часу наша держава потерпає від агресії з боку російської федерації, що призводить до загибелі людей, нівечіння інфраструктури та стійкого та тривалого порушення прав людей. Більше того, війна між двома державами стає наслідком для виникнення кризових явищ в інших державах та по всьому світу. Саме тому важливим та актуальним сьогодні є дослідження права на мир - права третього покоління прав людини, так званих колективних та солідарних прав, які стосуються не окремого покоління, а усієї людської спільноти та наступних поколінь.

Тож, **метою** цього дослідження є визначення поняття та ознак права на мир, його особливостей в умовах сучасного розвитку людства та аналіз механізму забезпечення права на мир.

Варто відзначити, що до проблематики даної теми попередньо зверталися такі автори, як Нагорни Я., Р.К. Сінг, В.Н. Аль Сааді, Дж. Доннелі, Ч. Міка, Р. Тейтель та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Права людини третього покоління визнаються наступним кроком в концепції прав людини, як права, які поширюються на всіх і кожного безвідносно кордонів, громадянської належності чи інших умов. Саме через таку універсальність та солідарність виконання виникла проблема виокремлення суб'єкту та об'єкту цих прав та питання, чи взагалі їх можна вважати правами у класичному розумінні. Одним з таких прав третього покоління визнається право на мир. Право на мир, незважаючи на своє визнання в нормативно-правових документах, завжди було ключовою проблемою. Як справедливо вказує Я. Нагурни, "мир є істотним виміром спільного блага цілого людства, і як такий пов'язується з дотриманням прав людини" [1, с. 228].

Якщо звертатися до доктринальних джерел, то право на мир право можна охарактеризувати як міжнародне колективне право, яке ґрунтується на забезпеченні передумов для безпечного, стабільного та гідного життя людських суспільств подалі від небезпек і лиха воєн, а також наслідків і небезпек збройних конфліктів, у світлі основних вимог, які випливають з ідеї забезпечення досягнення безпеки прав людини, відмови від насильства, досягнення розвитку, захисту довкілля та інші елементи, які не можуть бути відокремлені від права на мир.

Виходячи з даного визначення, ми можемо виокремити наступні ознаки права на мир:

1) міжнародне організоване право: це означає, що це право вийшло з кола інтелектуальних уявлень і філософських тез, які представляють ідеї та уявлення про мир як правову категорію та необхідну гарантію та мету, які слід поважати, і тому це право увійшло з кола моральних цінностей, інтелектуальних і філософських закликів і теорій до сфери правого захисту та нормативного регулювання шляхом визнання даного права в багатьох міжнародних хартіях і статутах ряду міжнародних організацій, які підтвердили існування цього права та його юридичну базу та закликали держави поважати та зберігати його [2].

2) охороняється з боку міжнародного права: це природний результат входження цього права в рамки міжнародного механізму захисту прав людини. Існування Організації Об'єднаних Націй і наданих їй повноважень у сфері застосування репресивних заходів проти країн, які порушують мир, є справжнім вираженням цієї ознаки.

3) колективне міжнародне право: Колективні претензії часто перетворюються на зустрічні претензії суспільства щодо індивідуальних прав і, отже, можуть мати наслідки проти індивідуальних прав. Права третього покоління, які називаються правами солідарності, пов'язані не стільки зі звичайним каталогом негативних чи позитивних свобод, скільки з інтеграцією зусиль і спільної залежності всередині групи, тобто солідарності. Суб'єктами солідарних прав є індивіди, місцеві індивіди, місцеві та регіональні колективи та міжнародне людське суспільство. Така багаторівнева концепція є відповіддю на права синтезу. Отже, різноманітна суб'єктивна формула залежить від розмірності впровадження [3, с. 40].

4) додаткове міжнародне право: неминучим результатом є те, що ідеальне та реальне користування цим правом може бути досягнуто лише через активацію низки інших прав.

Офіційно право на мир вперше було проголошено Генеральною асамблеєю ООН (далі – ГА ООН) у 1978 р. в рамках прийняття "Декларація про виховання народів у дусі миру" [4]. Даний нормативно-правовий акт визнав, що мир між народами є основним благом людства і необхід-

ною умовою його подальшого розвитку. Декларація містила заклик до всіх держав і міжнародних організацій до сприяння та забезпечення цього права усіма законними способами. Так в частині 1 параграфу 1 визнається невід'ємне право на життя в мирі, що належить людським особам і народам (nations) без будь-яких обмежень. У частині I Декларації вказується важлива ознака права на мир, а саме його належність різним поколінням людей. Ця ознака є принциповою ознакою прав третього покоління, що відрізняє їх від індивідуальних прав, які, як правило, втрачають своє значення зі смертю конкретної людини.

Повага до цього права описана є як необхідна умова прогресу всіх народів у всіх сферах життя. Тільки в разі дотримання і непорушення миру всередині держави й на міжнародному рівні можливим буде підвищення стандартів життя і поступовий розвиток прав людини, а також їх ефективніша охорона. Хоча такий опис не означає нормативного визнання права на мир, однак є першим кроком до нього.

Як кореспондуючий обов'язок держав у частині I параграфу 5 Декларації вказується обов'язок охорони права народів та націй на самовизначення, права держав на незалежність, рівність, суверенітет, територіальну цілісність та непорушність кордонів, а також права на визначення власного шляху розвитку без інтервенції чи втручання у внутрішні справи з боку інших держав.

Наступним не менш важливим нормативно-правовим актом стала Резолюція ГА ООН 39/11 "Декларація про право народів на мир" від 12 листопада 1984, яка визначила, що усі народи нашої планети мають священне право на мир, обов'язок по збереженню мира є фундаментальним для кожної держави [5].

Сьогодні право на мир і обов'язок усіх держав по його забезпеченню варто розглядати в контексті урегулювання миру в рамках міждержавних збройних конфліктів. Саме такі конфлікти неміжнародного характеру почали активно з'являтися, зокрема після 2010 року. Важливим є негативне сприйняття світовою спільнотою міждержавних збройних конфліктів, що зумовлене не тільки Женевськими конвенціями, а й Статутом ООН, ст. 1 котрого визначає дотримання миру однією з головних цілей організації [6].

У Статуті ООН також йдеться про обов'язок членів Організації утримуватися у міжнародних відносинах від загрози силою чи її застосування, це правило також є нормою звичаєвого міжнародного права [7, с. 425]. Зобов'язання не застосовувати агресію є імперативною нормою *jus cogens*. Через чітку визначеність і заборону міждержавних збройних конфліктів уряди часто вдаються до використання конфліктів у третіх країнах для розв'язання суперечок між собою воєнним способом або до так званої підтримки руху повстання,

як це намагалася (і намагається) зробити російська федерація захищаючи "народні республіки".

В контексті даних конфліктів право на мир постає особливо важливого значення, адже саме тут стає зрозумілим: навіть конфлікт двох держав негативно впливає на мир як на загальнолюдську категорію. Так, на прикладі війни України та російської федерації стали зрозумілими наслідки конфлікту, де залучена аграрна країна: зменшення експортних можливостей з України, а також зростання цін на енергоносії та добрива підштовхують міжнародні ціни на продовольство, тим самим загрожуючи глобальній продовольчій безпеці. Висновки, представлені в короткому звіті Організації економічного співробітництва та розвитку, свідчать про те, що повна втрата експортної потужності України разом зі скороченням експорту пшениці на 50% може призвести до зростання міжнародних цін на пшеницю на 34% у маркетинговому році 2022/23 та до голоду в країнах Середнього Сходу та Північної Африки, де пшениця є основним продуктом харчування [8].

Саме тому в контексті визначення суб'єкта права на мир стає зрозумілим, що держави, які навіть не є сторонами конфлікту, відчувають наслідки цієї ситуації: економічні проблеми, наплив мігрантів, а також проблеми в комунікації. Звідси відповідним суб'єктом права на мир має визнаватися людство, оскільки тільки забезпечуючи мир у глобальному масштабі можна визнати, що кожна людина має також забезпечене право на мир.

Порушення цього права на території однієї держави спричиняє непередбачувані наслідки далеко поза межами цієї держави, зокрема порушення окремих прав людини. У зв'язку з цим, суб'єктом права на мир має визнаватися людство, тобто усі люди, адже тоді порушення цього права суперечитиме інтересам людства та захисту прав кожної людини.

Об'єктом же права на мир як права третього покоління є цінності міжнародного характеру. Збереження та захист миру, розвитку та навколишнього середовища не є виключно справою окремої нації чи навіть регіональні рішення. Сама їхня природа імпліцитно визначає потребу величезного та глибокого міжнародного співробітництва, яке надихається сильним почуттям міжнародної солідарності. Це, однак, передбачає, що держави, не відмовляючись від свого суверенітету, обмежуватимуть свою частину свободи на користь людства в цілому.

Окремим аспектом, який вартий уваги, є забезпечення права а мир. Незважаючи на потенційну можливість захисту порушеного права людства на мир через традиційні судові механізми, потрібно все ж зважати на особливості цього права та його суб'єкта. Саме тому доцільно звернути увагу на вже наявні механізми захисту та відновлення цього права – міжнародні миротворчі операції. Як

уже було зазначено, це право не можна забезпечити для однієї особи, хоча забезпечення миру є основною умовою охорони й захисту інших прав людини.

Серед чотирьох цілей ООН першою і найважливішою є підтримка міжнародного миру та безпеки. Стаття 1 (1) Статуту ООН посилається на цю мету та наголошує на вживанні ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загроз миру та досягнення мирними засобами та відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, врегулювання або узгодження міжнародних суперечок або ситуації, яка може призвести до порушення миру [6].

Одним з механізмів такого забезпечення миру стали миротворчі місії ООН. З 1948 р. у світі була велика кількість миротворчих місій, хоча насправді широкого розвитку ця практика набула після 1991 р.

У сучасних миротворчих операціях питання прав людини та положення про їх дотримання регулярно зазначаються у мандаті місії, у результаті чого миротворці ООН стають спостерігачами стану дотримання прав людини [9, с. 8].

У навчальному посібнику для офіцерів з прав людини миротворчих та моніторингових місій визначено чітку взаємозалежність між миром та правами людини: загроза безпеці держави включає не тільки озброєні групи, що ворогують, але також бідність, дискримінацію та нерівність у доступі до ресурсів. Реагування на конфлікт, таким чином, вимагає більше ніж вилучення зброї у протилежних сторін конфлікту та впровадження миротворчої сили між ними. Ці два підходи працюють на вирішення конфлікту лише з урахуванням стандартів прав людини, що розроблені під егідою ООН. Застосування цього механізму дозволяє побудувати тривалий мир.

Актуальними для України є Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні (СММ ОБСЄ), моніторингова місія з оцінки та звітування щодо ситуації з правами людини в Україні Управління Верховного комісара ООН (моніторингова місія УВК ООН).

Їхні офіційні мандати передбачають, зокрема, необхідність здійснювати моніторинг дотримання прав людини і основних свобод, у тому числі права осіб, які належать до національних меншин, і надавати підтримку їх дотриманню (СММ ОБСЄ), а також створювати регулярні звіти про стан дотримання прав людини, надавати рекомендації щодо реагування на нові загрози та попереджувати порушення прав людини тощо (моніторингова місія УВК ООН). У регулярних звітах ці місії, що були створені через порушення миру в Україні, зазначають, що через воєнні дії порушуються права людини, і наголошують, що без відновлення миру відновлення усіх гарантій прав людини є неможливим [10].

Таким чином, право на мир не є абстрактною категорією, а тим правом, яке визнається і має забезпечуватися кожною державою, кожною стороною конфлікту, адже в умовах сучасних глобалізаційних процесів стає зрозумілим, що держави не існують відокремлено. Відповідно, відсутність забезпечення права на мир на одній території стає причиною голоду, криз та порушень прав людини на інших територіях. Саме ця ознака детермінує специфічний суб'єкт права на мир - все людство загалом, як теперішні покоління, так і майбутні. А об'єктом - є загальнолюдська цінність - мир, тобто найбільш комфортна та прийнятна умова для розвитку людства та побудови повноцінного механізму гарантування та реалізації інших прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Nagórny J. Prawo do pokoju. Urzeczywistnianie praw człowieka w XXI wieku. Prawo i Etyka / red. P. Morciniec, S.L. Stadniczeńko. Opole, 2004.
2. Al Saadi, Wisam. Right of peace in international human rights law. 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/362270513_RIGHT_OF_PEACE_IN_INTERNATIONAL_HUMAN_RIGHTS_LAW.
3. Rakesh Kumar Singh. Right to peace as a human right. Uttarakhand Judicial & Legal Review. Vol. 4. Issue 2. PP. 39–47.
4. Декларація про виховання народів у дусі миру прийнята Резолюцією ГА ООН 33/73 від 15.12.1978. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/life_in_peace.shtml.
5. Декларація про право народів на мир прийнята Резолюцією ГА ООН 39/11 від 12.11.1984. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/right_to_peace.shtml.
6. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945.
7. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / пер. з англ. Харків: Консум, 2000. – 592 с.
8. The impacts and policy implications of Russia's aggression against Ukraine on agricultural markets: OECD review. 2022. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/0030a4cd-en.pdf?expires=1664135966&id=id&accname=guest&checksum=DC81F7E0590C7A4073D0AE187E7E95E9>.
9. Gallagher A. The United Nations, Democracy and Human Rights. Manual on Human Rights Monitoring An Introduction for Human Rights Field Officers. Norwegian Institute of Human Rights. URL: <http://www.jus.uio.no/smr/english/about/programmes/nordem/publications/manual/previous/chapter01.pdf>.

10. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the situation of human rights in Ukraine, 19 September 2014. URL: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session27/Documents/A-HRC-27-75_en.pdf.
11. Рогач О.Я., Белов Д.М. Категорія «парадигма» в сучасних умовах функціонування української держави: теоретичні засади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2022. С. 37–42.
12. Рогач О.Я., Белов Д.М. Зміна сучасної парадигми українського права в умовах військової агресії з боку РФ. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 70(2). 2022. С. 136–141.
13. Громовчук М.В., Белов Д.М. Гуманізм як філософсько-правова категорія в умовах формування нової парадигми в праві. *Аналітично-порівняльне право*. № 3/2022. С. 301–310.